

Jyrki Anttinen
OTK, jatko-opiskelija, Lapin yliopisto

KIRKKO-OIKEUDEN PERUSTEISTA

Edilex 2010/23

Artikkeli, versio 1.0
Julkaistu 6.9.2010
www.edilex.fi/artikkelit/7253

Sisällys

1	Johdanto	2
2	Kirkko-oikeuden käsitteen määrittelystä	3
3	Kirkko-oikeusteoriasta	5
4	Kirkko-oikeuden varhaisemmasta teorianmuodostuksesta	5
5	Nykyisestä kirkko-oikeusteoriasta	7
5.1	Teologinen oikeuspositivismi.....	7
5.2	Kirkko-oikeuden khalkedonilainen ratkaisu	9
5.3	Positiivisen kirkkolainsäädännön oikeudellinen kriittisylipositiivinen tarkastelu	10
6	Kirkko-oikeusteorioiden arviointia	11
	Lähteet	12

1 Johdanto

Kirkko-oikeuden perusteita hahmotettaessa joudutaan miettimään, onko kirkon oikeudessa muutakin ulottuvuutta kuin Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle säädetty kirkkolaki, kirkolliskokouksen hyväksymä kirkkojärjestys ja muu kirkkoa koskeva yhteiskunnallinen lainsäädäntö?¹ Koska kirkon olemassaolo ja sen tehtävä perustuu ensisijaisesti teologisiin eli ylipositiivisiin määrittelyihin, voidaan kysyä, määrittääkö tämä ylipositiivinen aines myös kirkon oikeutta ja mikä merkitys sille annetaan.

Oikeuden perusteiden hahmottamisessa on mentävä oikeuden pintatason alapuolelle.² Näin on myös kirkko-oikeuden kohdalla.³ Kirkko-oikeuden kategoriassa tämä näkökulma voidaan tosin ymmärtää säädännäisen eli positiivisen oikeuden ”yläpuolella” olevan ylipositiivisen oikeuden tarkasteluksi.⁴

1 Näin muun muassa *Leino 2005*, s. 19.

2 *Oikeuden tasotteluteoriasta*, ks. *Tuori 2000*.

3 Oikeuden ja eri oikeudenalojen oikeusteoreettisessa tarkastelussa voidaan valita näkökulma, joka auttaa parhaiten selvittämään tutkimuskysymystä. Näkökulman ymmärrettävyyden edellytyksenä on kuitenkin sitoutuminen johonkin oikeusyhteisön tapaan käsittää oikeudellisia ilmiöitä (*Siltala 2002*, s. 30). Oikeus on monitahoinen ilmiö. Ks. esimerkiksi *Leino 2003*, s. 45–65. Pekka Leino puhuu oikeuden monikasvoisuudesta tarkoittaen oikeuden eri peruskäsityksiä.

4 Ylipositiivisella oikeudella voidaan ymmärtää tarkoitettavan niitä oikeuden perusteita, joiden uskotaan olevan säädännäisen eli positiivisen oikeuden taustavaikuttajana ja sen oikeellisuuden kriteerinä, ks. *Juntunen 2005a*, s. 166–167. Ylipositiivisesta oikeudesta, ks. myös *Leino 2005*, s. 197–198 ja siinä mainitut lähteet. Leinon mukaan kirkon ylipositiivisella oikeudella voidaan ymmärtää ei-säädettyä kirkon oikeutta, joka ei ole ihmisten tekemää, vaan kirkolle annettua oikeutta (ib.). Ylipositiivisen oikeuden paikantamisesta oikeuden tasotteluteoriassa ks. *Leino 2002*, s. 28–30.

Tässä artikkelissa on tarkoitus selvittää, miten kirkko-oikeuden nykytutkimuksessa hahmotetaan kirkko-oikeuden käsitettä ja siihen liittyvää positiivisen ja ylipositiivisen oikeuden välistä suhdetta.

2 Kirkko-oikeuden käsitteen määrittelystä

Suomalaista kirkko-oikeutta ei voida esitellä puhumatta *Frans Ludvig Schaumanista*, jota pidetään vuoden 1869 kirkkolain isänä. Schauman oli koulutukseltaan teologi, joka toimi käytännöllisen teologian professorina ja sittemmin myös piispana.

Schauman jakoi kirkko-oikeuden tieteenalana *sisäiseen* ja *ulkoiseen kirkko-oikeuteen*. Sisäisellä kirkko-oikeudella Schauman tarkoitti lakeja, jotka säätelevät kirkon sisäisiä oikeussuhteita. Ulkoinen kirkko-oikeus käsitti kirkon suhteet muihin yhteisöihin.⁵ Schauman jakoi kirkko-oikeuden myös luonnolliseen kirkko-oikeuteen, jonka hän katsoi johtuvan kirkon käsitteestä⁶, sekä positiiviseen kirkko-oikeuteen, jonka muodostivat lainsäädäntönormit niihin liittyvine sanktioineen.⁷

Tämä Schaumanin noin 150 vuotta sitten tekemä kirkko-oikeuden määrittely ei ole lähtökohdiltaan vanhentunut. Myös nykyisen kirkon oikeuden tarkastelussa on keskeisellä sijalla kirkon sisäinen normisto sekä sen suhde muuhun yhteiskunnalliseen lainsäädäntöön. Samoin ”luonnollisen” kirkko-oikeuden sisältämän ylipositiivisen aineksen merkitys kiinnostaa nykytutkijoita.

Pekka Leino on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon normeja koskevissa tutkimuksissaan analysoinut kirkon oikeuden käsitettä. Hän katsoo siihen laajemmassa mielessä kuuluvan kirkko-oikeuden, kirkkoa koskevan oikeuden, kirkkolain ja kirkkolainsäädännön.⁸ Leino erottaa oikeusteoreettisesti kirkko-oikeuden muusta kirkkoa koskevasta oikeudesta. Leinon mukaan kirkkoa voidaan tarkastella teologisesti ilman kytkeytymistä johonkin reaaliseen kirkkokehyykseen eli juridiikkaan. Sen sijaan kirkko-oikeuden määrittelylle tulee Leinon mukaan asettaa sekä teologiset että juridiset vaatimukset.⁹ Kirkko-oikeutta ei voida tutkia ilman, että otetaan huomion kirkon tunnustus pohja ja sen teologinen olemus eli kirkon uskonyhteisöluonne. Tämän ei kuitenkaan tarvitse Leinon mukaan tarkoittaa sitä, että luovutaisiin oikeustieteen kriteereistä ja siirryttäisiin johonkin ”sekatieteen tulkintamethodiin”.¹⁰

Yksiselitteistä kirkko-oikeuden määrittelyä ei Leino päätutkimuksissaan ole tehnyt. Sen sijaan hän jäsentää kirkon oikeuden laajemmassa ja suppeammassa merkityksessä. Suppeammassa merkityksessä kirkon oikeus tarkoittaa synonyymia kirkkoa koskevalle ”omalle”

5 *Schauman 1853*, s. 17 ja 34.

6 Schaumanin mukaan kirkko voidaan käsittää toisaalta *yhteisöksi*, missä Jumalan valtakunta on jo etukäiteisesti maanpäällä, toisaalta *laitokseksi*, missä kristillisen kasvatuksen kautta rakennetaan Jumalan valtakunta maan päällä. Ensin mainittua kirkkoyhteisöä tarkastellaan dogmaattisesti ja jälkimmäistä käytännöllisen teologian näkökulmasta (*Schauman 1853*, s. 3, 10 av.13).

7 *Schauman 1853*, s. 18.

8 *Leino 2005*, s. 161.

9 *Ibid.*, s. 150.

10 *Leino 2005*, s. 151.

lainsäädännölle. Laajemmassa merkityksessä kirkon oikeuteen kuuluu myös sen ylipositiivinen arvopohja.¹¹

Leinon kirkko-oikeuden hahmottamisessa on nähtävissä pyrkimys sijoittaa kirkon ylipositiivinen arvopohja – siis Raamattu ja kirkon tunnustus – kirkon oman oikeuden käsitteeseen.¹²

Hannu Juntunen määrittelee kirkko-oikeuden sen hengellisen tehtävän hoitamiseksi tarvittavana järjestyksenä, joka ilmaistaa kirkkoa sitovien normien ja päätösten muodossa.¹³ Juntunen näkee kirkko-oikeuden kirkon oikeudellisena järjestysmuotona, johon kuuluu myös yhteiskunnallinen lainsäädäntö. Kirkko voi uskonyhteisönä antaa omia jäsenistöään sitovia oikeusnormeja. Juntunen mukaan kirkko-oikeus laajassa merkityksessä sisältää kirkon omat normatiiviset ja teologiset ratkaisut.

Kirkko-oikeudella on myös Juntusen mukaan vain sille itselleen ominainen teologinen perusta. Juntunen hahmottaa oikeusteologisesta näkökulmasta periaatteessa samat oikeuden legitimitietin kriteerit niin yhteiskunnalliseen oikeuteen kuin kirkko-oikeuteenkin. Toki konfliktitilanteitakin voi syntyä.¹⁴ Juntunen torjuu kuitenkin ajatuksen, että kirkko-oikeus olisi olemassa vain yhteiskunnan oikeusjärjestyksen ehdoilla ja että kirkon sisäinen oikeus voisi olla oikeudellisesti pätevää vain valtion lainsäädäntövallan nojalla.¹⁵ Juntunen mukaan kirkon oikeudellisen järjestysmuodon olennaisena osana ovat päätökset Raamatun asemasta, dogmasta ja muusta oppitraditiosta. Velvoittavuuden periaatteellinen peruste on kuitenkin sitoutuminen kirkon uskoon ja sen tunnustukseen, eivät sanktiot.¹⁶

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta kirkko-oikeudessa olevan tarvetta käsitelmäärittelyleille nimenomaan ylipositiivisen aineksen selventämiseksi. Kirkko-oikeudella voitaisiin tällöin ajatella tarkoitettavan sitä kirkon oikeutta, jonka normeihin vaikuttaa kirkon harjoittama teologia. Kirkko-oikeutta voitaisiin näin määritellen pitää kirkon omana oikeutena silloin, kun teologinen aines vaikuttaa normin sisältöön.¹⁷ Tästä ylipositiivisesta aineksen mukanaolosta huolimatta kirkko-oikeus säilyttäisi positiivisoikeudellisen luonteensa. Teologisen perustan huomioiva kirkko-oikeus määrittäisi silloin nimenomaan kirkon sisäiseksi oikeudeksi erotuksena kirkon ulkoiset suhteet huomioon ottavalle tarkastelulle. Ulkoiseen kategoriaan voitaisiin tällöin katsoa kuuluvan valtiosääntöoikeudelliset kysymykset kirkon ja valtion välisistä suhteista, kirkon asemasta yhteiskunnassa sekä perusoikeuskysymykset.¹⁸

11 *Leino 2003*, s. 110.

12 Leino käyttää tutkimuksissaan ilmaisua kirkon ”ylipositiivinen arvopohja”, jolla hän tarkoittaa Raamatun ja kirkon tunnustusta. Näin esimerkiksi *Leino 2006*, s. 252.

13 *Juntunen 2003*, s. 130, 159, *Juntunen 2008*, s. 143. Kirkko-oikeuden käsitteen laaja-alaisuudesta, ks. esimerkiksi *Juntunen 2003*, s. 9,

14 *Ibid.*, s. 213–214.

15 *Ibid.*, s. 217.

16 *Ibid.*, s. 130–135, 221.

17 Tätä teologisen aineksen huomioivaa kirkko-oikeuden määrittelyä puoltaa kirkon komiteatyöskentelyissäkin esitetty näkemys, missä nähdään ero kirkon taloudellisten ja hallinnollisten normien sekä kirkon opillisten kysymysten osalta (Kirkkojärjestyskomitean mietintö 1979, s. 8, missä siteerataan Kirkon järjestysmuodon tutkimiskomitean kantaa). Lisäksi todetaan, että kirkon päätöksenteon ja hallinnon tulee perustua kirkon omaan olemukseen ja jäsenyyteen siihen, s. 29).

18 Pekka Leino on selvittänyt myös tätä kirkkoa koskevaa laajaa yhteiskunnallista ja ylikansallista oikeudellista sääntelyä tutkimuksessaan ”Kirkko ja perusoikeudet” (*Leino 2003*). *Mikko Reijonen* on ehdottanut käytettäväksi termiä *valtion kirkko-oikeus* kun tarkoitetaan kirkon/kirkkokuntien ja valtion välisiä oikeudellisia

3 Kirkko-oikeusteoriasta

Tietyn oikeudenalan peruskäsitteitä ja sen yleisiä oikeusperiaatteita kutsutaan tavanomaisesti yleisiksi oikeiksi. Niiden avulla voidaan varmistaa kyseisen oikeudenalan tulkintoja ja oikeusjärjestyksen sekä oikeudenalojen sisäistä yhteensopivuutta. Tutkimusta, joka kohdistuu kullekin oikeudenalalle tunnusomaisiin yleisiin oppeihin, kutsutaan teoreettiseksi lainopiksi. Oikeusteorian puolella pyritään sitten tarkemmin selvittämään mitä nämä yleiset opit luonteeltaan ovat.¹⁹ Jos tietyllä oikeudenalalla on sille ominaisia erityispiirteitä, jotka määrittävät opinmuodostusta, voitaneen puhua oikeudenalakohtaisesta teorianmuodostuksesta.²⁰

Vaikka kirkko-oikeus on kirkkolainsäädännön myötä positiivista oikeutta ja osa oikeusjärjestystämme, sen jäsentämisessä ei voida sivuuttaa uskonyhteisön teologiaan liittyvää ylipositiivista ainesta. Opillisiin asioihin onkin kirkossa perinteisesti suhtauduttu eri tavalla kuin hallinnollisia tai taloudellisia kysymyksiä sääteleviin normeihin.²¹ Kirkon kategoriassa oikeuden käsittäminen johtaa siten oikeuspositivismia ”syvempään” näkemykseen, sillä tuskin kukaan väittää, että ylipositiivisella aineksella ei olisi merkitystä myös kirkon oikeudelle.

Kirkko-oikeudellinen teorianmuodostus näyttää edellyttävän ratkaisun tekemistä siinä, miten suhtaudutaan kirkon omaan ylipositiiviseen arvopohjaan. Kirkko-oikeuden nykytutkijat ovatkin kehittäneet erilaisia teorioita selittämään tätä positiivisen ja ylipositiivisuuden oikeuden välistä suhdetta, jota voidaan pitää kirkko-oikeuden klassisena peruskysymyksenä.²² Näistä teorioista, joita tarkastellaan jäljempänä, voitaneen käyttää nimitystä *kirkko-oikeusteoria*.

4 Kirkko-oikeuden varhaisemmasta teorianmuodostuksesta

Schaumanin kirkko-oikeusteoria rakentuu ajatukselle, että yleinen kirkko-oikeus on teologisen tieteen alaan kuuluvaa ja vain erityiseltä osaltaan juridiikkaa.²³ Kirkko on Schaumanille uskonyhteisö, jonka käsittämiseen vaikuttaa kirkko-opillinen teoria näkyvästä ja näkymättömästä kirkosta. Schaumanin mukaan näkymätön kirkko on dogmatiikan – siis teologisena oppiaineena – ja näkyvä kirkko käytännöllisen teologian tutkimuskohde.²⁴

suhteita (Juntunen 2000, s. 2). Termi ei ole meillä vakiintunut, toisin kuin Saksassa, jossa on vastaavantyyppinen oppiainejako *Kirchenrecht – Staatskirchenrecht* (Stein 1980, s. 5).

¹⁹ Nuotio 2004, s. 1275.

²⁰ Rikosoikeudessa käytetään oikeudenalakohtaisesta teorianmuodostuksesta nimitystä rikosoikeusteoria, Nuotio 2004, s. 1282, 1284.

²¹ Ks. esimerkiksi Kirkkojärjestyskomitean mietintö 1979, s. 8. Myös Lars Erik Taxell on tehnyt vastaavan eron kirkon hengellisten asioiden ja taloudellisten ja hallinnollisten seikkojen välillä (Taxell 1979, s. 66)

²² Juntunen 2005a.

²³ Leino 2005, s. 150,

²⁴ Schauman 1853, s. 3, Pirinen 1985, s. 247. Schaumanin kirkkokäsityksestä ja kirkko-oikeuden hahmottamisesta tarkemmin Seppänen 2007, s. 18–21.

Vuoden 1869 kirkkolaki laadittiin sosiologista yhteisöä varten, jonka perustaksi – konstituutiiviksi – tuli ensiksi kirkon tunnustus, toiseksi kirkon yksittäiset jäsenet ja kolmanneksi järjestysmuoto, joka ilmaisee, miten jäsenet muodostavat järjestäytyneen kirkkoyhteisön.²⁵ Kirkko-oikeus perustui siten vahvasti teologiseen kirkon ja sen tehtävän käsittämiseen.

Schaumanin jälkeinen kirkko-oikeudellinen tutkimus on painottunut lähinnä historialliseen näkökulmaan. Oikeustieteellistä teorianmuodostusta, yleisten oppien kehittämistä tai käsitteen muodostusta ei tutkimuksen tasolla ole ollut. Kirkolliseen lainsäädäntövalmisteluun liittyen on tehty jonkin verran käsitelmäärittelyä, mutta perusteellisempi teorianmuodostaminen on puuttunut.

Lars Erik Taxell on lainvalmisteluhankkeeseen liittyen kirjoittanut kirkon oikeusnormeista asiantuntijakirjoituksen, jossa hän hahmottaa kirkko-oikeuden juridisia ja teologisia perusteita. Taxellin mukaan kirkon ja sen toiminnan oikeudellisen määrittelyn tulee lähteä kahdesta perusteesta, jotka tulee jatkuvasti ottaa huomioon: teologinen peruste eli kirkon tunnustus ja siihen perustuva oppi, jotka ovat määrääviä kirkon olosuhteita järjestettäessä, ja yhteiskunnallinen peruste eli yhteiskunta- ja oikeusjärjestys vaatimuksineen, jotka se asettaa kirkolle yhteiskunnassa toimivana yhteisönä. Taxell edellyttää tunnustuksen olevan ensisijaisen perusteen. Oikeudellisen lainsäädäntötoiminnan on Taxellin mukaan luotava sellaiset edellytykset, että kirkko voi toimia tunnustuksensa mukaisesti ja että oikeusnormit eivät ole sisällöltään ristiriidassa teologisen perusteen kanssa.²⁶

Taxell suhtautuu kriittisesti puhtaaksi viljeltyyn positivismiin ja hän näkee kirkon oikeudessa sen ylipositiivisen perustan.²⁷

Viimeisin kirkkolain uudistamishanke ei sisältänyt kirkko-oikeuden perusteiden pohdintaa. Teologian osuus jäi lähinnä historialliseksi tarkasteluksi kirkko-oikeuden oikeuslähteistä sekä tunnustuspykälän taustan, sananmuodon ja sen paikan oikeudellisesta merkityksestä.²⁸

²⁵ Pirinen 1985, s. 247.

²⁶ Taxell 1979, s. 55. Taxellin mukaan kirkolla, niin kuin muillakin yhteisöillä, voi olla oikeus hyväksyä oikeusnormeja toimintaansa varten (ensisijainen oikeus) eikä tätä tarvitse käsittää valtion lainsäädäntövallasta johdetuksi oikeudeksi (s. 64). Oikeusteoreettiseen pohdintaan teologian suhteesta ei Taxell tässä ryhdy. Taxellin mukaan kirkon tunnustus ja oppi eivät kuulu valtion päätäntävaltaan (s. 65, 66). Taxell lähtee siitä, että valta kirkossa kuuluu Jumalalle ja on hänestä lähtöisin. Niissä rajoissa, joissa tunnustus ja oppi asettavat, ei ole estettä soveltaa yhteiskunnassa voimassa olevia sääntöjä ja toimintamalleja (s. 66). *Kalevi Toiviainen* mukaan kirkon oikeudella tulee olla teologinen perustelunsa, koska kirkko ilmaisee siinä institutionaaliset johtopäätöksensä uskosta (*Toiviainen 1989*, s. 115). *Markku Heikkilä* näkee myös teologian tuoman erityispiirteen kirkon hallintoon. Hänen mukaan kirkko ei ole vapaa aatetovereiden yhteenliittymä, vaan kastetuille jäsenille kuuluvaa palvelutehtävää hoitava yhteisö, jolloin on teologisesti mahdotonta käyttää demokratiaa peruseriaatteena kirkkolakia säädettäessä. Kirkon johtavina eliminä toimivat viranhaltijat eivät ole vastuussa kirkkokansalle, vaan niiden on toteltava ennen kaikkea kirkon Herraa (*Heikkilä 1989*, s. 113). Heikkilä arvelee kirkko-oikeuden olevan seurausta kirkon todellisesta olemuksesta (s. 114). Heikkilän ajattelussa näkyy myös ylipositiivisen oikeuden käsittäminen kirkko-oikeutta määrittävänä tekijänä.

²⁷ Leino 2003, s. 114 av. 314.

²⁸ Kirkkolain uudistamiskomitean mietintö, I kirja, s.1–2 ja 9–12. *Anssi Simojoki* on kritisoinut komiteamietinnön kirkko-oikeudellista näköalattomuutta kaivaten kirkon oman oikeuden perustan huomioon ottamista. Simojoki näkee luterilaisen kirkko-oikeuden lain ja kirkon järjestyksen muotoon saatettuna Raamattutunnustuksena, jolloin kirkossa ei voi olla voimassa yhteiskunnallista säännöstä, joka on ristiriidassa kirkon oman oikeusperustan, Raamatun ja Raamattu-tunnustuksen kanssa. *Simojoki 1989*, s. 333 ja 335.

5 Nykyisestä kirkko-oikeusteoriasta

Kuluvan vuosituhanen alun suomalaista kirkko-oikeudellista tutkimusta on leimannut kirkko-oikeuden perusteiden etsintä. Syynä tähän on ainakin osaltaan ollut kirkon opillisen konsensuksen rakoilemisesta johtunut legitimititeetikysymysten selvittämistarve. Tämä tutkimussuuntauksen on aloittanut Pekka Leino kirkkohallinto-oikeudellisessa väitöskirjassaan *Kirkkolaki vai laki kirkosta*.²⁹ Leino on jatkanut kirkko-oikeusteoreettista kehittelyä myöhemmässä tuotannossaan.³⁰

Rinnan Pekka Leinon tutkimusten kanssa kirkko-oikeuden perusteita on selvitelty Hannu Juntunen. Hänen tarkastelunsa on laajempialaista sisältäen yleisen oikeuden teorianmuodostamisen sekä kirkko- ja valtiosääntöoikeuden oikeusteologisen tarkastelun.³¹ Leinon ja Juntusen lisäksi kirkko-oikeuden perusteihin ulottuvaa oikeusteoreettista tutkimusta on tehnyt *Arto Seppänen* oikeustieteellisessä väitöskirjassaan *Tunnustus kirkon oikeutena*.³²

Leino, Juntunen ja Seppänen ovat tutkimustensa yhteydessä hahmottaneet kirkko-oikeuden perusteita ja kirkon positiivisen oikeuden suhdetta ylipositiiviseen oikeuteen. Kukin tutkija on kehittänyt oman näkökulmansa siihen, miten kirkko-oikeutta tulisi tässä suhteessa käsitellä. Tutkijoiden teorianmuodostuksen ytimessä on kysymys positiivisen ja ylipositiivisen oikeuden välisestä suhteesta ja sen kritiikistä sekä siihen liittyen kysymys kirkon oikeuden legitimitetistä. Heidän doktriinin kehittelynsä on nähtävissä kritiikkinä tai täydennyksenä *Kaarlo Tuorin* kehittämälle kriittiselle oikeuspositivismille³³, missä oikeuden ylipositiivisuudelle ei ole sijaa.

5.1 Teologinen oikeuspositivismi

Kirkko-oikeuden ylipositiivisesta luonteesta johtuen oikeusteologiaa ei voida sivuuttaa kirkko-oikeuden perusteiden oikeusteoreettisessa tarkastelussa.³⁴ Oikeusteologialla onkin perinteisesti tarkoitettu kirkko-oikeuden perusteiden teologista selvittelyä³⁵. Juntunen on laajentanut oikeusteologisen tarkastelunsa oikeuden ilmiöön yleensä. Hän on alun perin lähtenyt liikkeelle oikeuden olemuksen ja valtion vallan oikeutuksen pohdiskeluista. Juntunen on todennut doktriinissaan olevan kyse oikeusfilosofisen problematiikan selvittelystä teologian käsiteapparaatilla.³⁶

Juntunen aloitti oikeuden yleisteorian kehittämisen vuonna 2000 ilmestyneessä kirjassaan *Oikeuden idean teologiset perusteet*.³⁷ Hänen tarkoituksenaan on ollut luoda demokraatti-

²⁹ Leino 2002.

³⁰ Leino 2003, 2005 ja 2005a.

³¹ Juntunen 2000, 2003 ja 2008.

³² Seppänen 2007.

³³ Tuori 2000.

³⁴ Hannu Juntunen mukaan oikeusteologia on juuri teologin näkökulma oikeusteoriaan ja oikeusfilosofiaan. Juntunen 2008, s. 1.

³⁵ Juntunen 2003, s. 39, Juntunen 2006, s. 200, Juntunen 2008, s. 1. Oikeusteologian laajemmasta käsitteestä ja sen lähtökohdista tarkemmin, ks. Juntunen 2005a.

³⁶ Juntunen 2004, s. 312.

³⁷ Juntunen 2000.

selle oikeusjärjestykselle teologinen kritiikki.³⁸ Teoksessaan hän esittää keskeisimmät teesit ja argumentit myöhemmin teologiseksi oikeuspositivismiksi nimeämästään teoriasta. Teoria on tarkoitettu teologiseksi näkemykseksi oikeudesta.³⁹ Varsinaista kirkko-oikeusteoriaa hän luonnostelee teoksen jälkikirjoituksessa, jossa doktriinin kirkko-oikeudelliset peruslinjaukset saavat tunnustettavaa muotoa.⁴⁰

Koska kirkon olemassaolo perustuu kristillisen uskon perusteisiin ja kirkko-oikeutta ei ole olemassa ilman kirkkoa, on kirkko-oikeuden Juntusen mukaan välttämätöntä nojata teologiseen analyysiin.⁴¹ Kirkko-oikeuden tarkastelun teologiseksi perustaksi on Juntusen mukaan mahdollista valita joku keskeinen dogmaattinen opinkohta, kuten kolminaisuusoppi, soteriologia tai kristologia, tai joku muu keskeinen teologinen näkemys.⁴²

Juntusen yleisen oikeuden käsittämisen teoriassa teologinen aines liittyy oikeuden olemukseen ja sen legitimizeettiin. Teologia pohjautuu luomiuskoon ja Jumalan ilmoitukseen. Oikeuskin on Jumalan luomistyötä, mutta samalla eksistentiaalisesti ajateltuna ihmisen mielen luomus. Ihminen on luomisessa saanut moraalisen ymmärryksen eli omantunnon, johon liittyy oikean ja väärän kokeminen. Oikeuden legitimizeetin eli pätevän oikeuden teologisessa arvioinnissa täytyy olla sisällölliset objektiiviset kriteerit, joilla oikeudenmukaisuutta arvioidaan⁴³

Juntusen mukaan kirkon oikeudellisen järjestysmuodon ylipositiivinen perusta ei varsinaisesti ole Raamattu, dogma tai oppitradition dokumentit, vaan usko Jumalan ilmoitukseen ja pelastustekoon Kristuksessa.⁴⁴ Ylipositiivinen oikeus saa sisältönsä kristillisestä uskosta, jonka perusteella arvioidaan kirkko-oikeuden teologista legitimizeettia. Juntunen hahmottaa luomiuskon ja luomisjärjestyksen kautta kaiken oikeuden ja myös kirkko-oikeuden legitimizeetin, jolloin peruskriteereiksi nousevat ihmisarvo, lähimmäisyys sekä elämän ja luomakunnan arvo.⁴⁵

Teologisessa oikeuspositivismissa kirkko-oikeuden inhimillinen ja jumalallinen elementti samaistuvat niin, että niitä ei voi erottaa toisistaan. Sen vuoksi kaikki oikeus voidaan käsitteellisesti ja teologisesti ymmärtää paradoksaalisesti ylipositiiviseksi oikeudeksi.⁴⁶

Teologisen oikeuspositivismin positivistinen elementti on Juntunen mukaan siinä, että meillä ei ole muuta konkreettista oikeutta kuin positiivinen oikeus kaikkine inhimillisten piirteineen ja puutteineen. Paradoksaalinen ylipositiivisen ja positiivisen oikeuden yhtyminen muodostuu oikeuden jumalallista perustasta ja sen inhimillisestä ilmenemisestä.⁴⁷

38 Teoksen alaotsikkona on ”Oikeusteologian hahmottelua demokraattisen oikeusjärjestyksen teologisena kritiikkinä”.

39 Juntunen 2003, s. 36.

40 Juntunen 2000, s. 207–223.

41 Juntunen 2003, s. 34.

42 *Ibid.*, s. 34–35.

43 *Ibid.*, s. 182–184.

44 *Ibid.*, s. 185.

45 *Ibid.*, s. 188–189.

46 Juntunen 2006, s. 209.

47 *Ibid.*, s. 221.

5.2 Kirkko-oikeuden khalkedonilainen ratkaisu

Arto Seppänen on kirkko-oikeudellisessa tutkimuksessaan selvittänyt tunnustuksen asemaa ja merkitystä kirkko-oikeuden systeemissä.⁴⁸ Tutkimuksessaan Seppänen määrittää tunnustuksen käsitteen johtaen siitä myös muita kirkko-oikeudellisia käsitteitä. Tunnustuksen olemus käsitetään niin kutsutun luterilaisen tunnustuksen mallin mukaiseksi, joka välittää normatiivisesti kristillisen opin sisällön.⁴⁹

Seppänen näkee eron oikeustieteellisen ja erityisen kirkko-oikeudellisen teorianmuodostamisen välillä. Kirkko-oikeuteen kuuluu nimenomaan teologia ja sitä kautta teologiset legitimeettikysymykset ovat sillä oikeudenalalla relevantteja.⁵⁰ Seppäsen mukaan kirkko-oikeus tarvitsee teologiaa samalla tavalla, kuin valtiosääntöoikeus tarvitsee valtiotiedettä, hallinto-oikeus hallintotiedettä, lääkintäoikeus lääketiedettä ja ympäristöoikeus ekologiaa.⁵¹

Seppänen määrittää deonttisen logiikan avulla tunnustuksen merkitystä kirkko-oikeuden systematiikassa. Käsitteenmuodostamisen Seppänen perustaa kirkkolain ja -järjestyksen tunnustukseen viittaavien säännösten analyysiin. Hänen johtopäätöksensä on, että tunnustuspykälä on tietyn osasysteemin perusnormi, jota muu normisto on rakennettu tukemaan.⁵² Tunnustuspykälä on hänen mukaansa enemmän kuin tavoitenormi. Seppänen päätyy siihen, että tunnustuspykälä on kirkko-oikeuden systematiikassa oikeudellinen normi ja hän osoittaa tunnustuspykälän yhteyden muihin kirkkolainsäädännön normeihin.

Seppänen katsoo, että kirkko-oikeuteen sopii vain osittain oikeuden dynaaminen käsittäminen, sillä tunnustus-käsitteeseen sisältyy muuttumattomuus, mihin kirkko on historiallisesti sidottu. ”Tunnustuspykälän ratkaisevan merkityksen käsittäminen edellyttää oikeuden laajempaa ymmärtämistä. Tunnustuksen vastainen tulkinta ei voi olla kirkon omaa oikeutta.”⁵³

Kirkko-oikeuden tulee Seppäsen mukaan jäsentyä tunnustuspykälästä johtamiensa periaatteiden mukaan, koska ne ovat olleet olemassa jo ennen kirkkolainsäädäntöä. Hän luonnehtii näitä periaatteita ylipositiivisiksi periaatteiksi.⁵⁴ Seppänen pitää niitä nimenomaan oikeudenalakohtaisia oikeusperiaatteina laajentaen vielä näkökulmaa niin, että tunnustus on tullut kirkkolaislausuttuna osaksi oikeusjärjestystämme.⁵⁵

Seppäsen kirkko-oikeusteorian lähtökohta on teologinen, jossa teologia saa perustansa kirkon tunnustuksesta. Hän esittää kirkon positiivisen lainsäädännön ja ylipositiivisen arvopohjan hahmottamiseksi teorian, jota hän kutsuu kirkko-oikeuden khalkedonilaiseksi ratkaisuksi. Tämä teoria pohjautuu Pekka Leinon hahmottelemaan kirkon tunnistamissääntöön, jonka Seppänen sovittaa kristologiseen kaksiluonto-oppiin. Tämän teologisen opin mukaan Kristus on yksi persoona, mutta hänessä on kaksi luontoa, jumalallinen ja inhimil-

48 Seppänen 2007, s. 7.

49 *Ibid.*, s. 49–61.

50 Seppänen toteaaakin, että ei ole olemassa teologiasta vapaata puhdasta kirkko-oikeutta ja että kirkon päätökset ovat teologisesti värittyneitä tai ainakin teologisesti motivoituneita (*Ibid.*, s. 32). ”Kirkko-oikeus ei näin ollen ole pelkästään juridinen järjestelmä. Teologialla on siinä kiistaton paikkansa. Ilman teologiaa kirkko-oikeutta ei ole olemassa.” (*Ibid.*, s. 34–35). Seppäsen mukaan ilman teologista näkökulmaa kirkko-oikeus olisi osa kirkkoa koskevaa hallinto-oikeutta. (*Ibid.*, s. 37).

51 *Ibid.*, s. 38, 39 av. 167.

52 *Ibid.*, s. 80.

53 *Ibid.*, s. 97.

54 *Ibid.*, s. 105.

55 *Ibid.*, s. 160.

linen luonto. Hän on yhtä aikaa todellinen Jumala ja todellinen ihminen. Nämä molemmat luonnot yhdistyvät hänessä niin, että niitä ei voida toisistaan erottaa tai jakaa, sekoittaa tai muuttaa. Seppäsen mukaan kirkko-oikeus on Jumalan sanan oikeutta oikein toteutettuna. Kirkkolaki on kokonaan positiivista oikeutta ja samalla kokonaan ylipositiivista oikeutta. Ylipositiivinen inkarnoituu positiivisessa.⁵⁶

5.3 Positiivisen kirkkolainsäädännön oikeudellinen kriittisylipositiivinen tarkastelu

Pekka Leinon mukaan kirkko-oikeuden sijoittaminen tutkimuskohteena pelkästään yhteen tieteenalaan on vaikeasti toteutettavissa. Tämä on yleensä tehty käytännössä teologian parissa. Kirkko-oikeudella on kuitenkin selvä oikeustieteellinenkin olomuotonsa. Kiinnostavia sillä on muun muassa hallinto-oppiin, historian ja sosiologian tutkimukseen.⁵⁷ Kirkko-oikeutta ei voida ajatella olevan olemassa ilman ylipositiivista perustaa. Kirkko-oikeuteen kuuluu ylipositiivinen elementti mukaan sen luonteesta johtuen.

Leino hahmottaa tutkimuksensa apuvälineeksi kirkon tunnistamissäännön, jota hän pitää kirkon ylipositiivista arvopohjaa selittävänä mallina.⁵⁸ Leinon mukaan kirkko on sekä uskon yhteisö että sosiologinen yhteisö – näitä molempia yhtäaikaaisesti ja samalla kertaa niin, että kumpikaan ulottuvuus ei sulje toista pois.

Leino käyttää kirkkohallinto-oikeudellista metodologiaa hakiessaan ja doktriinia luodessaan apuvälineenä ylipositiivisen oikeuden perustan ristiriidattomuuden arvioimista suhteessa positiiviseen kirkkolakiin. Leinon mukaan kirkon ylipositiivisesta oikeusperustasta aiheutuu juuri kirkolle ominaisten entiteettien säätelyn tarve. Mallin avulla voidaan osaltaan hahmottaa kirkon kaksitahoisuuden vaikutus kirkkoa koskevaan positiiviseen oikeuteen.⁵⁹

Tämän mallin luominen on Leinon mukaan tarpeen, koska hän haluaa pitää oikeusteorian tasolla erillään positiivisen ja ylipositiivisen oikeuden.⁶⁰ Väitöskirjassaan hän miettii Tuorin kriittisen oikeuspositivismin teorian täydentämistä ”kriittiseksi positiiviseen oikeusjärjestelmään sisältyvän oikeusjärjestelmän ylipositiivisuuden sallivaksi oikeuspositivismiksi”.⁶¹ Myöhemmässä *Kirkko ja perusoikeudet* -kirjassaan Leino nimeää tarkastelutapansa ”positiiviseksi kirkkolainsäädännön oikeudelliseksi kriittisylipositiiviseksi tarkasteluksi”.⁶²

Kirkon ylipositiivinen oikeus muodostaa kirkon positiiviselle oikeudelle eräänlaisen vastakohtan. Leino ei pidä kirkon ylipositiivista oikeutta säädännäisen oikeuden tavoin velvoittavana oikeudellisena normina. Sen sijaan ylipositiivisella arvopohjalla on kirkon jäsenten käyttäytymisen kannalta normatiivisesti sitovuutta, joten ylipositiivisen arvopohjan huomiotta jättäminen saattaa vaarantaa kirkon olemassaolon uskonyhteisönä.⁶³ Leinon dokt-

⁵⁶ *Ibid.*, s. 164.

⁵⁷ *Leino 2003*, s. 18.

⁵⁸ *Ibid.*, s. 19.

⁵⁹ *Ibid.*, s. 19 av. 34.

⁶⁰ Leino korostaa, että kirkon ylipositiivinen oikeus on eri asia kuin ylipositiivinen oikeus yleensä. Kirkon ylipositiivisella oikeudella on määrätty sisältönsä (*Leino 2005*, s.195).

⁶¹ *Leino 2002*, s. 28 av. 74.

⁶² *Leino 2003*, s. 21 ja *Leino 2005a*, s. 102.

⁶³ *Leino 2003*, s. 116–117 ja *Leino 2005*, s. 196–197.

riinissa kirkko ei saisi hyväksyä itseään sitovaksi oman arvopohjansa kanssa ristiriitaisia normeja.

6 Kirkko-oikeusteorioiden arviointia

Kirkkohistorian tutkija *Kauko Pirinen* on todennut tarkastelleessaan kirkon järjestysmuodon teoreettisia perusteita, että juristi kiinnittää päähuomion ”oikeuskatsomuksiin”, jolloin käsitys oikeuden yleisestä luonteesta ja valtiosta oikeuden positiivisena lähteenä saa pääpainon. Teologi puolestaan lähestyy kysymystä yleensä ekklesiologisesti eli kirkko-opillisesti, jolloin kirkkokäsitys tulee helposti mittapuuksi. Tarkasteluun vaikuttavia tekijöitä ovat kulloinkin vallitseva oikeuskäsitys sekä valtio- ja kirkkokäsitys.⁶⁴ Voitaneen todeta, että tältäkin osin ei tarkastelun lähtökohdissa ole tapahtunut olennaisia muutoksia.

Pekka Leino lähtee teoriassaan kirkon käsittämisestä uskonyhteisönä määrittämättä tarkemmin sen ekklesiologista eli kirkko-opillista perustaa. Leinon tarkastelu onkin selkeämmin oikeusteoreettista. Hänen doktriininsa nimeäminen kertoo osaltaan siitä hankaluudesta, mitä ylipositiivisen ja positiivisen oikeuden juridinen yhteensovittaminen saattaa modernin oikeuden käsittämisessä aiheuttaa.

Hannu Juntusen ja Arto Seppäsen doktriinissa on havaittavissa, että kummatkin ovat teologiselta tutkijankoulutukseltaan systemaattikkoja. Kirkko piirtyy heille esiin tiettyjen opillisten käsitteiden kautta. Sen vuoksi ylipositiivisen oikeuden ja sen normatiivisuuden yhteensovittaminen säädännäiseen oikeuteen on heille ehkä helpompaa, mutta toisaalta kysymys kirkon ylipositiivisen oikeuden legitimitetistä ei hahmotu tarkkarajaiseksi.

Nykytutkijoiden kirkko-oikeusteorioiden kehittämistä ei varmaankaan ole viety loppuun saakka. Tätä silmälläpitäen ehkä kirkon kirkko-opillinen käsittäminen kaipaaisi selventämistä. Toki kirkko-oikeutta voidaan tarkastella jonkin keskeisen opinkohdan kautta, mutta esitän kysymyksen, että miksi ei tarkasteltaisi kirkkoa saman tien kaikkien keskeisten uskonkohtien kautta, niin että otettaisiin huomioon kirkko dogmaattisesti käsitettynä.⁶⁵ Tällöin jouduttaneen tutkimuksissa normatiivisen teologian alueelle, joka sarka odottaa tutkimistaan.⁶⁶

Joka tapauksessa kirkko-oikeudellinen teorianmuodostus voisi selkiintyä, jos sen teologinen painotus lähestyisi kirkkoa kokonaisvaltaisemmin.⁶⁷

64 *Pirinen 1985*, s. 86.

65 *Sven-Erik Brodd* lähtee käytännöllisen teologian teorianmuodostuksessaan liikkeelle ekklesiologiasta, jolloin pohjana on oppi kirkosta eli kirkon käsittäminen dogmaattisesti (Brodd 1996). Vrt. *Sven-Åke Selanderin* käytännöllisen teologian metodia, missä kirkkoa tutkitaan erilaisina ilmiöinä ja tapahtumina (*Selander 1996*).

66 *Juha Sihvolan* mukaan normatiivisella teologiaa on paikkansa tieteen piirissä samalla tavalla kuin esimerkiksi normatiivisella moraalifilosofialla tai yhteiskuntakriittisellä valtio-opillisella tutkimuksella (*Sihvola 2008*).

67 Myös *Kalevi Toiviainen* näkee kirkko-oikeuden olevan seurausta kirkon konstituutiosta eli siitä mikä tekee kirkon kirkoksi (*Toiviainen 1989*, s. 115). Kirkkojärjestyksen uudistamiskomitea sitoo kirkon järjestysmuodon kirkon olemukseen ja tehtävään. Kirkon järjestysmuodon tulee aina uudelleen pystyä ilmaisemaan kirkon identiteetin uskonnollisena yhteisönä, sellaisena, joka tekee kirkon kirkoksi eli konstituoi sen (Kirkkojärjestyksikomitean mietintö 1979, s. 12–16).

Lähteet

- Brodd, Sven-Erik*: *Ecklesiologi och ecklesialitet*. Teoksessa Bexell, Oloph (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer. En vetenskapsteoretisk översikt*. Lund 1996.
- Heikkilä, Markku*: *Kirkko-oikeudesta oikeusteologiaan*. TA 2/1989, s. 112–114.
- Juntunen, Hannu*: *Oikeuden idean teologiset perusteet*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2000.
- Juntunen, Hannu*: *Lopussakin on sana. Kirkko-oikeus teologisen oikeuspositivismin näkökulmasta*. Saarijärvi 2003.
- Juntunen, Hannu*: *Onko kirkko demokraattinen yhteisö?* Teoksessa *Kirkko-Taide-Viestintä, Markku Heikkilän juhlakirja*, s. 46–56. Saarijärvi 2005.
- Juntunen, Hannu*: *Oikeusteologian perusteet*. Teoksessa *Käytännöllinen teologia – teoriaa vai käytäntöä?* Helsinki 2005. (Juntunen 2005a).
- Juntunen, Hannu*: *Oikeuden teologinen teoria*, *Oikeus* 2/2006, s. 200–224.
- Juntunen, Hannu*: *Esivalta olemme me*. Vantaa 2008.
- Leino, Pekka*: *Kirkkolaki vai laki kirkossa*. Helsinki 2002.
- Leino, Pekka*: *Kirkko ja perusoikeudet*. Helsinki 2003.
- Leino, Pekka*: *Kirkon oikeudelliset normit*. Vaajakoski 2005.
- Leino, Pekka*: *Kirkon oikeus – kirkolle säädettyä ja annettua oikeutta*. Teoksessa *Kirkko-Taide-Viestintä, Markku Heikkilän juhlakirja*, s. 94–103. Saarijärvi 2005 (Leino 2005a).
- Leino, Pekka*: *Ykseys vai yhdenasianliikkeet? Kirkon ykseyden säilyttämispyrkimyksen kirkko-oikeudelliset perusteet*. *Oikeus* 2/2006, s. 244–254.
- Nuotio, Kimmo*: *Oikeuslähteet ja yleiset opit*. *Lakimies* 7–8/2004, s. 1267–1291.
- Pirinen, Kauko*: *Schaumanin kirkkolain synty*. Rauma 1985.
- Schauman, Frans Ludvig*: *Handbok i Finlands kyrkorätt. Förra delen*. Helsingfors 1853.
- Selander, Sven-Åke*: *Fenomen – funktion – analys*. Teoksessa Bexell, Oloph (red.), *Kyrkovetenskapliga forskningslinjer. En vetenskapsteoretisk översikt*. Lund 1996.
- Seppänen Arto*: *Tunnustus kirkon oikeutena*. Lapin yliopisto. Rovaniemi 2007.
- Sihvola, Juha*: *Miltä teologinen tutkimus näyttää ulkopuolisin silmin?* Juha Siltalan kirjoitus 29.9.2008. Saatavilla osoitteesta:
http://www.teologia.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=388&Itemid=16
- Siltala, Raimo*: *Oikeustieteen tieteenteoria*. Vammala 2003.
- Simojoki, Anssi*: *Tunnustus kirkko-oikeuden lähteenä*. TA 4/1989, s. 333–337.
- Stein, Albert*: *Evangelisches Kirchenrecht*. Neuwied 1980.
- Taxell, Lars Erik*: *Kirkon oikeusnormit*. Liite *Kirkkojärjestyskomitean mietintöön* 1979, s. 55–111.
- Toiviainen, Kalevi*: *Ekklesiologisia kysymyksiä kirkkolakiehdotuksen äärellä*, TA 2/1989, s. 115–119.
- Tuori, Kaarlo*: *Kriittinen oikeuspositivismi*. Vantaa 2000.